

Editor svazku o Havelském Městě M. Musílek uzavírá dílo závěrečným shrnutím zdůrazňujícím některé důležité problémy řešené jednotlivými autory. Jak bylo řečeno již na počátku, sborník či kolektivní monografie jako celek připomíná mozaiku, jejíž kameny zobrazují vždy některý z aspektů složité stavební a společenské reality prestižní pražské čtvrti, výsledek je objektivně spíše možno označit za multidisciplinární než interdisciplinární dílo. Jednotlivé příspěvky

spolu většinou nekomunikují a nespojují výsledky do jednotného syntetického pohledu. Opak by zřejmě vyžadoval dlouhodobější setkávání odborníků ze všech tří historických oborů, vzájemné diskuze, vyjasňování otázek, nebo přímo společnou práci na jednom řešeném problému. Vyzdvihnout je třeba dobrou grafickou kvalitu a také existenci rejstříku, který použití sborníku v praxi velmi usnadní.

LADISLAV HOLÍK

ADEL, BURG UND HERRSCHAFT AN DER „GRENZE“: ÖSTERREICH UND BÖHMEN

Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 34. Beiträge der interdisziplinären und grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt, Oberösterreich, von 26. bis 28. Mai 2011. Klaus Birngruber, Christina Schmid (Hrsg.) unter Mitarbeit von Herwig Weigl. Linz 2012.

V průběhu zpracovávání sbírky Alfreda Höllhubera, ojedinelého a nenahraditelného celku pro výzkum středověkých dějin a kulturní historie hornorakouského Mühlviertelu, vznikla myšlenka uspořádat mezinárodní mezioborové kolokvium na téma *Šlechta, hrad a panství na hranicích Rakouska a Čech*, které mělo kromě jednotlivých odborných problémů přispět k hledání odpovědi na dvě hlavní otázky: Jak lze propojovat košaticí středověkou archeologii s výzkumem písemných pramenů a jak se mohou vzájemně obohacovat rozdílná jazyková a vědecká prostředí, se svými zžitými přístupy, tradicemi, kontexty i terminologií. Výstupem kolokvia, uspořádaného 26.–28. května 2011 ve Freistadtu, je referovaný sborník, vydaný v němčině, s českými resumé.

Příspěvek autorů Klaus Birngruber – Alice Kaltenberger – Thomas Kühnreiter – Christina Schmid, Šlechta, hrad a panství v dolním Mühlviertelu. Mezioborový pokus o vymezení pojmů šlechta, hrad a hranice ve středověku, s. 13–40, prezentuje poznatky získané interdisciplinárním výzkumem k tématu dějin šlechty, sídel a správních domén v Dolním Mühlviertelu. Výzkum se soustředil zejména na možnost postžení šlechty jako elitní vrstvy se specifickou kulturou a na pojem „hranice“ v prostředí šlechty 11.–14. století. Autoři přes všechno své úsilí musí konstatovat, že výsledky jsou velmi skromné. Postžení šlechty jako kulturní elity v písemných pramenech je prakticky nemožné; informace poskytuje zejména výzkum hradů, pokud ovšem obsahuje spolehlivé údaje. Ve vztahu k hranici mezi rakouským a českým kulturním prostředím autoři jen potvrzují dosavadní závěry historického, stavebně historického a archeologického výzkumu o existenci dvou zcela rozdílných vzorů (v jižních Čechách na rozdíl od sousedních Rakous nejsou vrcholně středověké šlechtické hrady před rokem 1200 doloženy) a o absenci dokladů o intenzivnějších vzájemných kontaktech. Teprve od 13. století dochází k „prolomení ledů“ na úrovni vyšší šlechty. Státní hranice ještě po celé 13. století nebyla chápána jako stabilní linie, jak naznačují majetkoprávní údaje v písemných pramenech.

Franz-Reiner Erkens, Biskupské panství v Nordwaldu (Severním lese). Mocenské zájmy pasovských biskupů na sever od Dunaje, s. 41–56, věnuje pozornost vývoji světské domény

pasovského biskupa uvnitř jeho rozsáhlé diecéze, rozprostírající se po obou stranách Dunaje až k uherské hranici. Uvedená doména se úspěšně formovala jen v prostoru mezi řekou Ilz, Mühlviertlem a hranicí s Čechami. I když těžila od konce 12. století z vymření některých šlechtických rodů, brzy narazila na zájmy vévodů, kteří ziskem strategicky důležitých hradů zastavili její expanzi.

Autorka *Sabine Felgenhauer-Schmiedt, Panská sídla a mocenská centra 10.–13. století v severním Waldviertelu: Příspěvek archeologie, s. 57–81,* naznačuje s pomocí výsledků archeologických výzkumů několika lokalit jednu z možných

představ o vývoji dané oblasti v uvedeném časovém rozmezí. Nálezy z lokalit Sand a Raabs prozrazují vztah ke slovanskému prostředí (na hradě Raabs byla identifikována zeď, kterou archeologové datují již do 11. století), několik prozkoumaných sídel nižší šlechty mělo různé formy.

Roman Zehetmayer, *Ke struktuře šlechty v severním Waldviertelu a Wienviertelu do poloviny 12. století*, s. 83–105, pojednává o rozšiřování babenberského území po roce 1000 severním směrem zejména zásluhou šlechtických rodů různého postavení a původu, které si zde vytvářely své domény. Ve srovnání s českým prostředím jsou pozoruhodné písemné prameny dokládající svobodné šlechtické rody a síť klientských vztahů.

Příspěvek Libor Jan, *K otázce vzniku česko-moravské šlechty a rozvoje velkých majetkových komplexů v hraničních oblastech*, s. 107–117, přináší nástin vývoje šlechtického majetku (event. držby) v českém a moravském pohraničí sousedícím s Bavorskem a Rakouskem, konkrétně pro období od konce 12. do počátku 14. století. Autor začíná svou již vícekrát prezentovanou představou o ranějším vzniku svobodného šlechtického majetku u nás a poté se věnuje zmíněnému vývoji postupně od Břeclavi až po Tachov a Přimdu. Přitom zdůrazňuje nekonfrontační vztah panovníka a rodů, které v pohraničí budovaly svá panství.

Článek Elisabeth Gruber, *Das last uns pey tag und pey nacht wissen. Hrad a město Freistadt mezi zeměpanskou mocí, šlechtou a měšťanstvem*, s. 119–128, ukazuje město Freistadt jako důležitou oporu zeměpanské moci u hranice s Čechami, těžící ze své polohy na dálkové komunikaci, ale zároveň se také potýkající s proměnlivými postoji vévodů, s konkurencí okolní šlechty a jejich městeček či se svou vojenskou exponovaností.

Rudolf Krajč, *Táborský hrad. Od centra královské moci k součásti opevnění husitského města*, s. 129–144, prezentuje vývoj hradu v Táboře od 13. do 16. století, a to zejména na základě svých archeologických výzkumů z let 1993–2004. Přehledový článek navazuje na autorův příspěvek zveřejněný v roce 2007.

Robert Novotný, *Rožmberkové a jihočeská šlechta. K roli hradů ve vztazích mezi patrony a klientelou*, s. 145–159, rozebírá funkce hradů nejmočnějšího českého rodu, zejména ve vztahu k jeho klientele, využívané příležitostně k politickým záměrům pána. Autor zdůrazňuje pokles významu rožmberských hradů již od husitských válek ve prospěch měst, jejichž symbolický význam stoupá a jejichž centrální funkce jsou výhodnější také z hospodářských hledisek (odpadá nutnost nákladné údržby hradů, které samy nic neprodukují).

Zlata Gersdorfová, *Počátky hradu v Českém Krumlově. Hrad jako symbol moci a výraz kulturního transferu*, s. 161–174, představuje dosavadní i nové představy o vzniku a počátečním vývoji hradu a města, a to s odkazem na všechny relevantní druhy pramenů (písemné, archeologie, stavebněhistorický a dendrochronologický průzkum). Upozorňuje zejména na nejnovější zjištění ke stáří tzv. Hrádku, na možnost přehodnocení postupu vývoje celého hradního komplexu a na eventualitu dřívějšího vzniku podhradního města než se dosud soudilo zejména na základě písemných pramenů.

Článek autorské dvojice Tomáš Durdík – Petr Chotěbor, *Tvrze a malé hrady jako sídla nižší šlechty v Čechách*, s. 175–185, se jako jediný nevztahuje ke stanovenému re-

gionu, ale nabízí přehled problematiky tvrzí a malých hradů, tedy kategorie staveb stojících na pomezí mezi hradem a tvrzí. Konstatují především, že jasnější hranici nelze stanovit, podstatné jsou funkce konkrétních staveb.

Michael Rykl, *Stavební podoba dvou odlišných jihočeských tvrzí kolem r. 1490 a jejich pozdější proměna. K možnostem výpovědi stavebněhistorického průzkumu*, s. 187–204, prezentuje výsledky stavebněhistorického průzkumu dvou jihočeských pozdně gotických tvrzí – Sudkova Dolu a Cuknštejna. Autor sleduje především možnosti uvedené metody při snaze porozumět funkčnímu určení a provozu jmenovaných staveb. Podrobný průzkum odhalil improvizace i překotné změny u druhé ze staveb, jež odrážejí ambice a snahy o reprezentaci bohatšího držitele, zatímco první stavba díky skromnosti majetkových poměrů vlastníka tuto dynamiku nevykazuje.

Autoři Vilém Knoll – Tomáš Karel, *Hrady v zemi mezi Čechami a Říší. Současný stav poznání staršího horizontu panských sídel na Chebsku*, s. 205–219, se vrací ke svému oblíbenému tématu, které dosud řešili v různých polohách. Shrnují výsledky na výzkumu zúčastněných oborů a metod, ličí fáze postupné kolonizace, věnují se typickým druhům sídel a počátečnímu rozvoji města Chebu, pokoušejí se o srovnání významnějších a nejlépe dochovaných hradů, a to zejména z dispozičního hlediska.

Filip Kasl, *Hrádky a jejich vztah k těžbě neroztrných surovin v západních Čechách*, s. 221–224, předběžně konstatuje, že tyto lokality (konkrétně na Rokycansku) nebyly spojeny přímo s těžbou.

V posledním, metodickém příspěvku se Jan Klápště, *Šlechta, hrad a panství – věčně sporná problematika české medievalistiky?*, s. 225–238, zamýšlí především nad příčinami latentního nedorozumění českých medievalistů v otázce vzniku a počátečního rozvoje české pozemkové šlechty. Nejprve autor shrnuje naše skromné písemné a hmotné prameny zhruba do poloviny 13. století (zejm. poznatky o tzv. dvorcích) a poté prezentuje na příkladech hradů Jindřichova Hradce, Rýzmburka (Oseku) a dalších „hrabišických“ lokalit neopodstatněnost kategorizace hradních staveb na úkor dalších pramenů při hledání přímo nedoloženého stavebníka. Upozorňuje na chyby při interpretacích a na rizika metodických přístupů, nabádá k překonání zažitých poznávacích stereotypů, které často brání akceptaci nových pohledů. Autor konstatuje, že „naše dlouhodobá neschopnost docházet k argumentačně průkazným výkladům je krajně znepokojivá, směřuje totiž k destrukci obecně přijatelných poznávacích schopností historického bádání“. Za příklad diskuse z poslední doby zvolil otázku doby vzniku a původce hradu Přimda, v níž se delší dobu uplatňovalo nepodložené, stále opakované tvrzení, ale dnes se již právem připouští také jiný výklad.

Tento poslední z příspěvků se přímo nabízí také jako východisko celkového hodnocení sborníku. Z porovnání s obsahem je zřejmé, že jen některé z příspěvků odpovídají svým tématem a hloubkou zpracování cílům pořadatele konference, jež jsme shrnuli v úvodu. Zvláště část českých příspěvků prozrazuje, že byly připraveny spíše jen narychlo, s úsudkem, že rámcově neodporují zadání. Tím je také omezen celkový přínos publikace, možnost zformulovat nové závěry a otázky. Není proto divu, že se o to pořadatel vlast-

ně ani v pravém slova smyslu nepokusil, překonat „hranici“ se zde příliš nepodařilo.

Pokud je problém se vzájemným propojením výstupů jednotlivých autorů (souhrnné studie z jedné strany hranice zpravidla nemají adekvátně pojatý, srovnatelný protějšek na straně druhé), jsou cennější ty příspěvky, které se do hloubky věnují jasně vymezenému tématu (např. příspěvek o postavení města Freystadt, k němuž by se ovšem hodil podobně pojatý článek o Českých Budějovicích). Zde však někdy narážíme na jiné negativní jevy, které jen ještě umocňují „stesky“ závěrečného příspěvku. Namátkou jde například o to, že existence metodicky důležité polemiky o Přimdě nebyla některými autory dosud ani zaznamenána a dál se trvá u předešlého tvrzení (Jan), nebo že jsou významné závěry či hypotézy předkládány bez relevantních odkazů či hlubší znalosti dosavadní diskuse (např. když Gersdorfová opakuje neprůkaznou interpretaci Sypoty k roku 1274 jako představitele městské správy nebo když bez přesného od-

kazu hovoří o archeologických nálezech, které údajně ukazují, že na pravém břehu Vltavy stály kamenné domy v dnešní uliční čáře již ve 13. století (s. 168).

Těmito poznámkami, jichž by bylo možno snést značné množství, však nechceme posuzovaný sborník jako celek hodnotit negativně. I když nebyla optimálně využita dobrá příležitost produktivního srovnání výzkumu pohraničních oblastí ČR, Rakouska a Bavorska, může si každý badatel v publikaci nalézt alespoň jednotlivé příspěvky, které ho zajímají, a kriticky posoudit jejich přínos. S odkazem na jiná hodnocení symptomů současného vědeckého bádání lze konstatovat, že sborník odpovídá řadě dalších, poznamenaných typickými „bolestmi“ uspěchané doby, v níž se mnozí autoři věnují krátkodobým grantovým úkolům a jsou natolik vytížení, že takřka nenalézají čas a soustředění na hledání širších souvislostí a výkladů.

VLADISLAV RAZÍM

MARTIN GAŽI – JARMILA HANSOVÁ: SVATYNĚ ZA HRADBAMI MĚST. KŘÍŽOVÁ HORA U ČESKÉHO KRUMLOVA V JIHOČESKÝCH A STŘEDOEVROPSKÝCH SOUVISLOSTECH

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích. České Budějovice 2012, 368 s.

Z určitých důvodů zůstávají některé druhy památek na okraji zájmu. Platí to jistě pro sakrální stavby před hradbami měst, které stojí ve stínu hlavních městských chrámů a nepatří mezi kostely venkovské ani městské. Přitom v tomto prostoru nalézáme skutečně pestrou škálu sakrálních staveb z celé předmoderní doby. Některé z nich byly podrobněji zkoumány, z celkového počtu však nejspíš půjde o výjimky. Jiné byly publikovány v rámci souborných zpracování české barokní architektury a umění. O celkový pohled na tyto památky se zatím nikdo nepokusil, pravděpodobně proto, že jde o nesourodou směsici zahrnující sakrální stavby různých velikostí i všech možných účelů. Z hlediska architektonického či uměleckého provedení mezi těmito objekty není dostatečné pojítko. Dvojice jihočeských historiků postupuje jiným směrem, zajímá je spíše otázka sakrálního využití příměstského prostoru a s tím související posuny kolektivní mentality. Publikace je o stavbách, ale sleduje spíš jejich sociální a historické pozadí než jejich architekturu a stavební provedení. Téma je to široké. Už název napovídá, že je sledováno jak v obecných rysech, přecházejících rámcem jižních Čech, ba i celé naší země, tak v detailu, na příkladu konkrétní jihočeské stavby. V obecné části knihy tušíme rozhled a erudici Martina Gažiho, ve stati věnované budování Křížové hory u Českého Krumlova zase poctivou archivní práci Jarmily Hansové. Publikaci je však třeba posuzovat jako jeden celek.

Sledované sakrální stavby jsou definované svojí funkcí a vazbou na město a městskou komunitu. Možná může překvapit, že do souboru jsou tímto způsobem vřazeny i kostely od měst poměrně vzdálené. Tím se trochu rozmazává význam slova okraj, uvedeného v názvu, nicméně i okraj měst

